

Instytut Filologii Polskiej UMCS
Lublin

CZESŁAW KOSYL

*Nazewnictwo kotów w literaturze pięknej
na tle zoonimii uzualnej. Cz. I*

Le dénomination des chats dans les textes littéraires
face à la zoonymie usuelle. P. I

Przedmiotem analizy są tu nazwy własne kotów wyekscerpowane z polskiej literatury pięknej i źródeł paraliterackich, pochodzące z twórczości różnych autorów oraz z różnych okresów i gatunków literackich. Najstarszy przykład (*Maciek*) wynotowany został z wiersza XVII-wiecznego poety, Jana Gawińskiego. W większej liczbie nazwy własne kotów pojawiają się dopiero pod koniec wieku XIX (jeśli pominiemy tak specyficzne teksty, jak *Myszeida* Krasickiego i *Balon* Książnina). Na podkreślenie zasługuje znaczący udział przykładów zaczerpniętych z twórczości kobiet-pisarek.

Mimo dużego korpusu tekstów, jaki przebadałem, zebrany przeze mnie materiał jest stosunkowo skromny. Liczy on około 260 poświadczeń. Rzadkość tej podklasy zoonimów w literaturze pięknej (koty, o których się pisze, często nie posiadają nazw własnych) może mieć związek z podobną sytuacją w rzeczywistości realnej. Jak twierdzi bowiem S. Warchoł, w kulturze ludowej nazewnictwo kotów jest słabo zakorzenione i stosunkowo nowe, o czym może świadczyć fakt, że „[...] ten podsystem zoonimiczny jest najmniej spójny zarówno z punktu widzenia semantyki nazw, jak też pod względem strukturalnym”.¹

¹ S. Warchoł, *Systemy zoonimiczne w gwarach mieszanych i przejściowych wschodniej Lubelszczyzny*, [w:] *Systemy onomastyczne w słowiańskich gwarach mieszanych i przej-*

Specyficzny charakter źródeł literackich powoduje, że w analizowanym tu nazewnictwie można wyróżnić dwa nurty stylistycznojęzykowe: I. realistyczny, odwołujący się do nazewnictwa uzualnego, o dominującej funkcji mimetycznej; II. groteskowo-ludyczny, o genezie czysto literackiej i dominującej funkcji ekspresywnej.² W rzeczywistości granica między tymi nurtami jest płynna. Z jednej strony bowiem nazwy genetycznie literackie mogą przenikać do nazewnictwa uzualnego (np. *Mruczysław* autorstwa Krasickiego pojawia się wtórnie w uzusie). Z drugiej zaś strony proces ekspresji, który towarzyszy nurtowi groteskowo-ludycznemu, nie jest obcy także i nazewnictwu uzualnemu. Twory ekspresywne mogą mieć zatem genezę zarówno literacką, jak i pozaliteracką. Typowy przebieg wpływów reprezentuje jednak droga od nazewnictwa uzualnego do literackiego, co rzutuje też na sposób interpretacji naszego materiału.

I. Do nurtu realistycznego, opartego na nazewnictwie uzualnym, nawiązuje odosobniony przykład użycia wyrazu pospolitego w funkcji nazwy własnej:

Kocica Porazińska 5 („Naturalnie była w Chrustach i domowa kotka. Nazywała się po prostu *Kocica*”). Od ap. *kocica* ‘samica kota domowego; kotka’ SSz. Por. *Kocica* HG, GS, *Kocur* GS, SWK, *Kot* SWK („był jeden w gospodarstwie”), *Kotka* PB, GS, SWK („była jedna w gospodarstwie”).

Apelatywny charakter nazwy może być maskowany przez użycie elementów obcojęzycznych:

Minetka Krasicki 1, Dygasiński 3 (kot dworski). N. hybrydalna: od fr. *minette* ‘kotka, kocieczka’ (też przen.) WSFP, z pol. przyr. *-ka*. N. notuje HG.

Kilka dalszych przykładów wskazuje bezpośrednio lub w sposób metonimiczny (na podstawie luźnych asocjacji semantycznych lub fonetycznych) na rasę, jaką reprezentuje denotat nazwy:

Syjameczyk Sztaba 1. Od potocznej nazwy kota syjamskiego: *syjamecyk*.

Szach Iwaszkiewiczowa 1 („typowy pers, tak że nazwaliśmy go *Szach*”). Por. *szach* ‘tytuł władców Iranu’ SSz.

Menelik Zieliński 1 (abisyńczyk). Żartobliwa n. okazjonalna. Od im. cesarza etiopskiego (1844–1913).

Li Chądzyńska 1 (syjamka). Związek z rasą wyrażony za pomocą stereotypowego imienia azjatyckiego.

ściowych, pod. red. S. Warchoła, Lublin 1993, s. 349. Por. też cytowaną w tym artykule opinię informatora z Siennicy Różanej: „[...] tu w naszych stronach dawni koty imion nie mieli... , mało się tego słyszało”.

² Zob. Cz. Kosyl, *Główne nurty nazewnictwa uzualnego (zarys syntezy)*, [w:] *Onomastyka literacka*, pod red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 67–100.

Percy Iwaskiewiczowa 1 (też *Persiunia*; kotka perska; „[...] jej prawdziwe imię było imieniem nadanym jej na cześć Witkacego”). N. po części pamiątkowa. Imię bohaterki Witkacego (*Persy Zwierzontkowskaja z Nienasyenia*) przeniesione na podstawie fonetycznego, nieetymologicznego skojarzenia z rasą kota. Por. ang. imię męskie *Percy* od *Perceval*, *Percival* SIm.

Wśród pozostałych nazw reprezentujących nurt realistyczny można wyróżnić kilka płaszczyzn motywacyjnych.

1. Do płaszczyzny obserwacji i opisu denotatu należą te nazwy, które motywowane są cechami samego zwierzęcia, przekazują w sposób bezpośredni lub metaforyczny mniej lub bardziej istotną informację o nazywanym denotacie. Najważniejszą rolę odgrywają tu nazwy określające maść zwierzęcia. Grupę tę otwierają nazwy przymiotnikowe i odprzymiotnikowe, które sytuują się często na granicy nazw własnych i pospolitych i z tego względu bywają notowane w słownikach (szczególnie gwarowych). P. T. Porotnikow³ zalicza je do „maksymalnie motywowanych”. Należą tu następujące przykłady (uwzględniam też twory wyraźnie apelatywne):

Białasek J. Grabowski 1. Od *biały*, z form. złożonym *-as-ek*. N. notuje GS.

Białoszek Konopnicka 1. Od *biały*, z form. złożonym *-osz-ek*. Por. *białoszek* ‘koń maści białej lub siwej’ SGP.

Białunia Porazińska 1. Od *biały*, z przyr. *-unia*.

Bielusia Dygasiński 1 („drugi kot, biały”). Od *biały*, z przyr. *-usia*.

buras (tylko w użyciu apelatywnym) A. Grabowski 1 („i Plaskaty — *buras* z końca ulicy”). Od *bury* ‘ciemnoszary o brązowym odcieniu’ SSz. N. *Buras* notują: JS, SWK.

Burasek J. Grabowski 2, Kann 1; też w użyciu apelatywnym: „— Kici, kici, kotku, *burasku*” || „bury kot” Mach 1. Od *bury*, z form. złożonym *-as-ek*. N. notują: PB, SWK.

buraska (tylko w użyciu apelatywnym) Goździkiewicz 1 („*buraska* zaś czyniła swoje” || „burej matrony, zwanej Balbiną”). Od *bury*, z form. złożonym *-as-ka*.

Burcio Rakowska 1. Derywat alternacyjny (*k : ć*) od *Burek*.

Burek Kraszewski 1 („był to stary kot czarny”), Turek 1. Od *bury*, z przyr. *-ek*. N. notują: HG, PB, GS, SWK, SGP.

Burka f. Dąbrowska 1 (też *Burusia*). Od *bury*, z przyr. *-ka* (też *-usia*). N. *Burusia* notuje JS.

³ P. T. Porotnikow, *Iz uralskoj zoonimii*, [w:] *Wostocznoślawianskaja onomastika*, Moskwa 1972, s. 223.

Buruś Żółkiewska 1 („zwyczajny, bury kot”); też w użyciu apelatywnym: „Mama miała zawsze jakiegoś ulubionego *burusia*” Żółkiewska 2. Od *bury*, z przyr. -*uś*. N. notują: PB, SWK, SGP.

Czarnuch Dygasiński 2 („duży czarny kot”). Od *czarny*, z przyr. -*uch*. N. notują: PB, TK, GS, JS.

Czarnucha Goździkiewicz 1 („kotkę, czarną niby ze smoły wyjętą”). Od *czarny*, z przyr. -*ucha*.

Czarnuś Dygasiński 1. Od *czarny*, z przyr. -*uś*.

Czarny J. Grabowski 2 (też *Czarnuś*, *Czarnucha*). Od ap. *czarny*; formy oboczne z przyr. -*uś*, -*uch-na*. N. *Czarny* notują: HG, PB, GS, SWK.

Pstrusia Książnin 1. Od *pstry* ‘odznaczający się różnaitością barw’ SSz, z przyr. -*usia*. Por. *Bestry* HG.

Rudy J. Grabowski 3 („rudy kocur”), Zieliński 1 (abisyńczyk). Od ap. *rudy*. N. notują: PB, TK, GS, JS, SWK.

Rudzielec Goździkiewicz 1 („rudy kotek”, „biały w żółte łatki”). Por. pot. *rudzielec* ‘człowiek rudy’ SSz. N. notuje SWK.

Szarusia f. Żukrowski 1. Od *szary*, z przyr. -*usia*.

Szaruś Wiktor 1. Od *szary*, z przyr. -*uś*. N. notują: PB, TK.

Jak widać, liczba użytych w nazwach barw jest niewielka (*biały*, *bury*, *czarny*, *pstry*, *rudy* i *szary*), co motywuje się realiami. Pierwsze trzy przymiotniki należą od dawna do najbardziej charakterystycznych połączeń wyrazu *kot*.⁴ Tylko dwie nazwy mają postać formy podstawowej przymiotnika: *Czarny* i *Rudy*. Formy pochodne tworzy się za pomocą przyrostków: -*ek* a. -*ka* (*Burek*, *Burka*), -*uch* a. -*ucha* (*Czarnuch*, *Czarnucha*), -*as* (*Buras*), -*uś* a. -*usia* (*Buruś*, *Czarnuś*, *Szaruś*, *Bielusia*, *Burusia*, *Pstrusia*, *Szarusia*), -*unia* (*Białunia*). Spotykamy też formanty złożone: -*asek* (*Białasek*, *Burasek*), -*aska* (*Buraska*), -*oszek* (*Białoszek*), -*uchna* (*Czarnuchna*). Zoonim *Rudzielec* jest przypuszczalnie neosemantyzmem, *Burcio* zaś derywatem alternacyjnym.

Maść zwierząt może być też oznaczona drogą nominacji pośredniej o typie metaforycznym.⁵ Do tego celu wyzyskuje się przeważnie nazwy prototypowych wzorców barw (tu: nazwy ptaków, pewnych produktów, ras ludzkich):

Kruczek Sztaba 1 („czarnego jak atrament kociaka”). Por. *kruczek* ‘mały kruk’ SSE; *czarny jak kruk* i *kruczy* ‘o włosach: intensywnie czarny’ SSz. N. notują: PB, SWK.

⁴ J. Anusiewicz, *Językowo-kulturowy obraz kota w polszczyźnie*, „Etnolingwistyka” III, 1990, s. 114.

⁵ Zob. Cz. Kosyl, *Typy motywacyjne przezwisk ludowych*, [w:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*, Szczecin 1988, s. 205–213.

Krucio Zapolska 1. Derywat alternacyjny (*k* : *ć*) od *kruk*.

Koksik A. Grabowski 1 („czarny”). Od ap. *koks*, z przyr. *-ek*. Tu w związku z barwą tego produktu. N. *Koks* notuje SWK.

Popiółek Bechlerowa 1. Od ap. *popiół*, z przyr. *-ek*. Por. *popielaty* ‘mający barwę podobną do popiołu, jasnoszary’ SSz. N. notuje SWK („maści podobnej do koloru popiołu”).

Murzynek J. Grabowski 2 („czarna kocia mordysia”). Por. pot. *czarny jak Murzyn*. N. notują: PB, JS, SWK („maści czarnej”).

Murzynka Buyno 1 („duża czarna kotka”). N. notuje SWK („cała czarna”).

Kolejną grupkę tworzą miana, które w sposób bezpośredni lub metaforyczny wskazują na występowanie plam innego koloru na sierści zwierzęcia:

Łaciaty J. Grabowski 2 („łaciaty na łebku”). Od *łaciaty* ‘pokryty łatami, plamami’ SSE. N. notują: PB, GS.

Łatka Niziurski 8. Por. *łata* przen. ‘plama odmiennego koloru na sierści zwierząt’ SSE. N. notują: TK, JS, SWK („maści białej z czarną łatką”).

Kotłatek Szymańska 1 („Całe ciało miał w kolorowe łatki: biało-czarno-brązowe. Mordka też była łaciata”). N. o postaci zrostu: *kot Łatek*. Tekst odnotowuje okoliczności jej powstania: „Nazwaliśmy go *Kotłatką*. Właściwie to Olek pierwszy zawołał na widok odmienca: — Patrz, to ci *kotłatek*! I tak już zostało.” N. *Łatek* notują: TK, SWK.

Docentka A. Grabowski 1 („— a *Docentka* z tymi białymi okularkami wokół oczu?”). N. żartobliwa motywowana stereotypem „docentki” jako osoby noszącej okulary.

Pani Śliwińska Rogoszówna 1. Motywy nominacji objaśnia tekst: „nazwana tak przez dzieci dla dwóch czarnych łatek nad oczami, które im dziwnie przypominały czarne okulary jednej pani, widywanej czasem w kościele.”

Europa J. Grabowski 1 (też *Ropcia*). Tekst przekazuje sytuację onimiczną: „— Patrzcie — powiadam — jaką ma zabawną plamę na grzbiecie! — Jakby miał narysowaną mapę. — Europy. — A tak! *Europa*! — ucieszyła się Kryśka. — Niech się nazywa *Europa*!”

Podobieństwo ogólne kotów (w grę wchodzi podobieństwo sylwetki, ale też charakterystyczne umaszczenie, puszyste futro) do innych zwierząt (głównie z tej samej rodziny) eksponowane jest w następujących nazwach:

Miś Szelburg 2 („Kot pani Luni, jej pieszczoł, popielaty *Miś*”). Od *miś* ‘pieszczotliwie, żartobliwie o niedźwiedziu, niedźwiadku’ SSz. Por. *Misiek* SWK („ciemnoszary, gruby, podobny do misia”), *Misia* PB, TK, *Miska* TK, *Misiu* PB.

Puma Witkiewicz 1 („z rudym kotkiem *Pumą*”). Od ap. *puma*. Por. ros. *Puma* TL.

Tygrys Urbańczyk 1 (też *Tygrysek*; „Białe, lekko pręgowane łapki.”). Od ap. *tygrys*. N. notują: PB, TK („z żółtą pręgowaną sierścią”), SWK („z wyglądu podobny do tygrysa, groźny, cętkowany”).

Tyryszka Rakowska 1. Tekst objaśnia okoliczności nominacji: „*Tyryszka!* Czy można się domyślić, że to słowo oznacza — *tygrysik!* A właśnie — „*tygrysik*”, mój pręgowany kotek. Dotąd powtarzałam jego imię w najrozmaitszych spieszonych odmianach, aż wyszło mi — *Tyryszka.*”

Charakterystyczną cechą kotów jest miękka, puszysta sierść.⁶ Cecha ta wyrażana jest w nazwach w sposób bezpośredni lub metaforyczny — przez skojarzenie z przedmiotami o podobnych właściwościach:

Puch J. Grabowski 2 (też *Puszek*, *Puszunio*). Od ap. *puch* a. *puszek*. N. *Puch* notuje JS („od puszystej sierści”), *Puszek* GS, TK, JS, SWK („ma miękka, puszysta sierść”). Por. też ros. *Puszok* TL.

Pusia J. Grabowski 5 (też *Pusiunia*). Od *puch*, z przyr. *-sia*.

Bamboszek Bechlerowa 1. Por. *bambosz* (zwykle w l. mn.) ‘ciepłe, miękkie pantofle domowe’ SSz. N. *Bamboszka* notuje JS („skojarzenie z przedmiotem”).

Pompon Dygasiński 3. Por. *pompon* ‘puszysta gałka, przyszywana jako ozdoba’ SSz.

Puf Rakowska 1. Por. *puf* ‘miękki taboret’ SWO.

Z nazwami charakterystycznych części ciała zwierzęcia (kotów w ogóle lub konkretnych okazów) wiążą się następujące miana:

Kita Szemplińska 4. Od *kita* ‘puszysty ogon zwierzęcia, zwłaszcza lisa lub wiewiórki’ SSz. Por. *Kitka* TK („kotka z puszystym ogonkiem”), SWK („kot maści czarnej z rudawym ogonem, czyli kitką”).

Kłapouch Nałkowska 3 (1900 r.). Prowizoryczna nazwa kota-przybłądy, objaśniona w tekście: „Nazywa się *klapouch*, bo głowę, osadzoną na cienkiej szyi, ma prawie tak wielką, jak cały korpus, a większymi jeszcze od głowy są uszy”. Por. *klapouch* pot. ‘o zwierzęciu mającym obwisłe, odstające uszy’ SSz.

Pajuska Porazińska 2. Może w związku z gw. *paja* ‘gęba, pysk’ SW; z przyr. *-us-ka*.

Piętka Konopnicka 2. Od *piętka*, zdr. od *pięta* ‘tylna część stopy’ SSz. Por. *Łapka* HG, JS (od charakterystycznej części ciała).

(*Mruczysław*) *Pazurek* Konopnicka 2. Żartobliwe „nazwisko” kota w podtytule poematu: Wierszyki o kotkach opowiedział dzieciom swoim

⁶ Cecha eskponowana w różnych derywatach semantycznych, np. *kotki* ‘bazie’; zob. J. Anusiewicz, *op. cit.*

Mruczysław Pazurek. Od ap. *pazurek*. Por. *Pazurek* JS, *Pazurczyk* JS („ma ostre pazurki”).

Wąsatek Porazińska 4. Od *wąsaty* ‘o człowieku: mający duże wąsy’ SSz, z przyr. *-ek*. Por. *Wąchal* PB.

Jeszcze inne cechy fizyczne dały asumpt do utworzenia następujących nazw:

Bobinka Choromański 3 (syjamka). Chyba od ap. *bób*, z przyr. *-inka*. Tu zapewne: ‘mały, okrągły’; por. gw. *bobek* ‘mały, niskiego wzrostu’ SGP. Por. też *Bobuś* PB.

Herkules A. Grabowski 1 („— Dla tego największego kotka [pasuje nazwa] *Herkules*.”). Od mitologicznego im. *Herkules*; tu w związku z wartością konotacyjną ‘duży, silny’.

Kropek Iwaszkiewiczowa 1 („duży, biało-czarny kot”). Derywat paradygmatyczny od ap. *kropka*. Por. *Kropek* a. *Kropka* — częsta n. zwierząt małych i/lub czarnych. Tu zapewne n. nadana młodemu zwierzęciu i utrwalona siłą konserwatywności językowej. Por. *Kropka* TK („imię czarnej, małej kotki”), JS (n. motywowana wielkością), SWK.

Mysz Urbańczyk 1 (też *Myszka*). Tekst informuje o sytuacji onimicznej: „Podniosłem małą kruszynę życia. Kociak przywarł ciałem wbijając w kuszulę swe szpileczki. — To nie Tygrysek, Krystyno — powiedziałem — to nawet nie jest kot. — To jest *mysz*, mała *myszka*...” Od ap. *mysz(ka)*; tu w związku z cechą ‘małości, nieporadności’.⁷ N. *Myszka* notują: GS, TK (od umaszczenia), JS (od umaszczenia).

Pimpus Konopnicka 2 (*Pimpus Sadelko*), Rudnicka 1 (tu nawiązanie do utworu Konopnickiej: „— Kto wymyślił dla niego taką nazwę? — Chochlik. Czytał kiedyś taką książkę o *Pimpusiu Sadelko*.”), Iwaszkiewiczowa 1. Por. pot. *pimpek* ‘o małym dziecku, bardzo niskim mężczyźnie’; gw. *pimpol* ‘otyły, niskiego wzrostu’⁸; *pimperlaj* ‘kurdupel, pędrak, zabawny malec, smarkacz’ SW; *pimpidelek* ‘człowiek małego wzrostu, karzelek’⁹. N. *Pimpus* notują GS i TK, *Pimpek* TK.

Plaskaty A. Grabowski 1. Por. gw. *plaskaty* ‘płaski’ SW.

Sierotka A. Grabowski 1 („— *Sierotka* to chyba ta najdrobniejsza... — zastanawiał się Adaś”). Od ap. *sierotka*; tu w związku ze znaczeniem konotacyjnym: ‘słaby, mizerny, budzący litość’.

⁷ Zob. A. Wierzbicka, *Nazwy zwierząt, [w:] O definicjach i definiowaniu*, pod red. J. Bartmińskiego i R. Tokarskiego, Lublin 1993, s. 251–264.

⁸ L. Zienkiewicz, *Przezwise mieszkańców wsi Dratów w województwie lubelskim, [w:] Systemy onomastyczne...*, s. 368.

⁹ Z. Kurzowa, *Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*, Warszawa–Kraków 1983, s. 217.

Licznie reprezentowane są nazwy od czasowników i wykrzykników onomatopeicznych, wyrażających naśladowanie głosu wydawanego przez koty:

Mamrota Goździkiewicz 2. Por. *mamrotać* 'mówić półgłosem, niewyraźnie, mruścić pod nosem' SSz; tu chyba 'mruścić'.

Miauczura Żukrowski 1. Żart. „nazwisko” dwu kotów: *Myszolapa* i *Mysibrata*. Od *miauczyć* 'o kocie: wydawać charakterystyczny głos, dźwięk miau' SSz; z przyr. *-ura*. Por. *Miauczek* (*Miałczek*) TK, PB, *Miauczuś* TK.

Miaukas Krasicki 1. Por. *miauczyć* i *miauk* 'głos kota; miauczenie, miauknięcie' SSz. Żart. imię z przyr. *-as* ewokującym jęz. grecki, por. *Leonidas*, *Anaksagoras* itp.

Miaulina Kossak 3. Od *miau* 'wyraz mający naśladować głos kota' SSz, z nawiązaniem do imion typu *Karolina*.

Mrucha Książnin 1. Od *mruścić* 'o niektórych zwierzętach: wydawać charakterystyczny głos na znak zadowolenia' SSz a. od onomatopeicznego *mru mru*; z przyr. *-cha*.

Mruczek Konopnicka 4, *Bieniasz* 1, *Szelburg* 1, *Kownacka* 1, 2, *Niziurski* 2, *Szemplińska* 4, *Sztaba* 1, *P. Nowakowski* 1; też w użyciu apelatywnym: „bo Michałek, za psami przepadając, lubił także koty i nad dobrym swoim znajomym *mruczkiem* ulubieńcowi swemu długo znęcać się nie pozwalał.” *Orzeszkowa* 1. Od *mruścić*, z przyr. *-ek*. N. notują: PB, TK, GS, JS, SWK.

Mruczka Niziurski 5. Od *mruścić*, z przyr. *-ka*. N. notują: TK, SWK, JS.

Mruczuś J. Grabowski 5, *Porazińska* 3. Od *mruścić*, z przyr. *-uś*. N. notują: PB, TK, GS, JS, SWK.

Mruczysia J. Grabowski 2. Jw., z przyr. *-ysia*. Por. *Mruczusia* JS.

Mrumru Kraszewski 2. Por. *mru mru* 'wyraz naśladowujący mruczenie' SW.

Mrumrulek Szelburg 1. Jw.; n. uwarunkowana też rymem: „Śpi piesek Czarnulek i kotek *Mrumrulek*.”

Murka M. Nowakowski 1. Por. *murkotać* 'mruścić, mamrotać' SW; *mur mur* 'wyraz naśladowujący mruczenie' SW. Por. też: *Murek* HG (onomatopeiczne), *Murka* SWK, *Mruka* JS, SWK; ros. *Murka* (od *murtykat* 'mruścić') TL.

Murunia Porazińska 2. Jw., z przyr. *-unia*.

Bajbuk J. Grabowski 5. Por. gw. *bajbuczyć* 'robić plotki', *bajbuga* 'plotkarz, plotkarka, papla' SW. Tu może przez skojarzenie głosu kota (mruczenia) z plotkowaniem.

Od określeń różnych czynności mniej lub bardziej charakterystycznych dla kota wywodzą się nazwy:

Lizus Bogucki 1 (też *Lizusek*); *Lizus* Konopnicka 2. Por. *lizać* 'przesuwać po czym wysuniętym językiem', *lizać się* 'przypochlebiać się'; w różnych

językach słowiańskich: 'pieścić się, przypochlebiać się, łaścić się' SSE. N. *Lizusek* notuje SWK („lubi się łaścić, przymilać”); por. też ros. *Lizun* TL.

Łaska Żółkiewska 1. Chyba od *łaścić się* 'przymilać się; o zwierzętach: ocierać się pieśczośliwie' SSE; też *łaskować* daw. 'łaścić się, przymilać się' SSE. Por. *Łasik* JS („bo się łaści”).

Umykałek Porazińska 3. Prawdopodobnie n. o genezie literackiej. Od *umykać*. Forma oparta na cz. przeszłym, z przyr. *-ek*.

Kolejna grupa nazw wiąże się z charakterystyką wewnętrzną oznaczanych denotatów. Wskazują one na charakter, usposobienie lub skłonności zwierzęcia.

Filou Kossak 2 (też *Filus*). Od fr. *filou* 'oszust, złodziejaszek, cwaniak', też (o dziecku) 'łobuziak, figlarz, psotnik' WSFP.

Filut Broniewska 1. Od *filut* (z fr. *filou*, *t* nieetymologiczne) 'figlarz, frant, spryciarz' SSz. N. notuje HG; por. też *Filutek* TK, SWK.

Filunio Fredro 1. Zob. *Filou* i *Filut*; z przyr. *-(u)nio*. Por. *Filunia* JS.

Filus Korzeniowski 1. Jw.; z przyr. *-(u)sia*.

Filus Krasicki 1, *Kniaźnin* 1, *Sztyrmer* 1, *Morawski* 1, *Konopnicka* 2 (też *Fil*), 3, *A. Grabowski* 1. Jw., z przyr. *-uś*. N. notuje TK (w gr. nazw odliterackich).

Firdusia Iwaszkiewiczowa 1. Por. gw. *firtać*, *fyrtać się* 'wiercić się, kręcić się, uwijać się' SW; też *fertać* 'wiercić, kręcić, obracać, kiwać, machać' (*Pies ferta ogonem*) SW. Udźwięcznienie *t* w sąsiedztwie półotwartej *r* możliwe.

Gagatek Goździkiewicz 1 (też *Gaguś*, *Gagunio*). Od ap. *gagatek* 'ziółko, ananas, numer' SSz. Tekst przywołuje sytuację onimiczną: „— Ależ ten mój Kot to *gagatek!* — wyrwało jej się z ust. I w ten sposób pospolity *gagatek* stał się nazwą własną.”

Łazęga Ożogowska 1. Od *łazęga* 'ten, co lubi łazić, włóczyć się (o człowieku lub zwierzęciu)' SSz. Por. *Łajza* SWK („lubi się włóczyć po wsi”).

Mumia Szemplińska 2. Od ap. *mumia*. Opis denotatu nazwy wskazuje na związek ze zn. przen. 'człowiek chudy, wychudzony; człowiek bez energii, małomówny' SSz a. z fraz. *siedzieć jak mumia* 'siedzieć bez ruchu, sztywno, nie odzywać się, milczeć' SSz.

Zapiecnik *Kniaźnin* 1. Od ap. *zapiecnik* 'ten, co za piecem lega; leń, piecuch, domator' SW. Tu raczej w związku ze zn. podstawowym — od charakterystycznego, ulubionego przez koty miejsca. Por. *Piecuch* PB, TK („lubi siedzieć przy piecu”), SWK („lubi przesiadywać przy piecu”).

2. Do płaszczyzny konsytuacji (styczności) zaliczam przede wszystkim te nazwy, które nawiązują do pewnych faktów i zdarzeń dotyczących konkretnego zwierzęcia i różnych okoliczności towarzyszących aktowi nominacji:

Jeniec Goździkiewicz 1. Kot przygarnięty przez jeńca z oflagu. Tekst źródłowy przywołuje sytuację onimiczną „[Generał] Obejrzał kotka, pogłaskał trzy razy i wyrzekł tylko te słowa: — Oryginalny *jeniec!* — po czym odszedł pełen powagi i godności. A myśmy ten zwrot od razu wykorzystali: ochrzcziliśmy kotka nazwą *Jeniec.*”

Ofelia Szemplińska 1, 2 (syjamka), 3. N. aktualizowana w tekście (2): „January [kocur] nie znalazł łaski w jej sercu. Biła go od rana do nocy, ledwie się zbliżył (Nazwali ją *Ofelia.* Że taka dziewica.)”. Od im. bohaterki dramatu Szekspira.

Sierota Terlecka 1 („znaleziony w przydrożnym rowie mały kotek”). Przykład transferyzacji nazwy na tle podobieństwa sytuacji; por. *sierota* ‘człowiek, któremu zmarł ktoś bliski; człowiek opuszczony, osamotniony’ SSz.

Znajduś Porazińska 3. Por. *znajda* ‘dziecko znalezione, dziecko nieznanego rodziców’ SSz; z przyr. -uś.

Mamasza Kossak 3 („stara kotka”). Por. ros. *mamasza* ‘mama, mamusia’; tu w związku z funkcją denotatu. Por. też imię psa *Mama* JS.

Murder Filipowicz 1. N. aktualizowana w tekście, związana zapewne z jakimś zdarzeniem: „Nie wiadomo dlaczego w domu pewnego profesora uniwersytetu, u którego *Murder* przez kilka lat mieszkał [...], nazwano go »mordercą«?” Por. ang. *murder* ‘morderstwo, mord’, *murderer* ‘morderca’. A może raczej niem. *Mörder* ‘morderca’?

Tadzieńko Iwaszkiewiczowa 1 („otrzymał imię *Tadzieńko*, ponieważ urodził się 28 października”).

Związek denotatu nazwy z określoną przestrzenią geograficzną eksponowany jest w nazwach:

Greczynka Terlecka 1 (też *Grecz*). N. aktualizowana w tekście: „przyłeciała samolotem ze słonecznej *Grecji* do północnego kraju nad Wisłą”. Przykład transferyzacji etnonimu *Greczynka*.

Barbakanka Urbańczyk 1. Tekst przytacza motywy nominacji: „— To jest *Barbakanka*, przywiozłam ją z Krakowa, by Myszołów miał polską żonę... Nazywa się tak na pamiątkę Krakowa, gdzie znalazłam kocię na siedzeniu samochodu — ponadto jest taka okrągła...” N. o podwójnej motywacji: metonimicznej (związek z Krakowem) i metaforycznej (wskazanie na cechę fizyczną).

W kontekście wyrazu *kot* pojawiają się często nazwy ulubionych przysmaków tego zwierzęcia: *mysz*, *mleko*, *sadło* (*szperka*), *ryba*.¹⁰ Związek tego rodzaju leży u podstawy nazwy:

¹⁰ Zob. J. Anusiewicz, *op. cit.*, *passim*.

(*Pimpuś*) *Sadelko* Konopnicka 2. Żart. „nazwisko” kota. Por. *sa-dło* ‘tkanka tłuszczowa odkładająca się wokół narządów wewnętrznych świni’ SSz.

Do płaszczyzny konsytuacji zaliczam ponadto nazwy, które wywodzą się od pierwotnych zawołań na koty (interiekcji), nazwy, które ilustrują ograniczenie funkcji wokatywnej na rzecz nominatywnej. Niektóre z nich mogą też wtórnie funkcjonować w języku jako synonimy wyrazu *kot*. Należą tu:

Kicia A. Grabowski 1 (też *Kiciuła*). Por. zawołania na kota: *kić*, *kici*, *kicia*, *kiciuś*. . . ES 55; też pieszcz. określenia kota: *kicia*, *kiciuś* itp. SW. N. *Kicia* notują: HG, GS, TK, PB, SWK.

Kiciuś Meissner 1. Zob. wyż. N. notują: HG, GS, TK, PB, JS, SWK.

Kicorek Terlecka 1. Od zawołania z rdzeniem *kic-*; przyr. -*or-ek*.

Kizia Dygasiński 4 („Był to bury kot, który właściwie nie miał nazwiska, ale dzieci wołały na niego: *Kizia*”), Buyno 1. Por. zawołania na kota: *kizia*, *kiziu*, *kyzia*. . . ES 56; też pieszcz. określenia kota: *kizia*, *kyzia*, *kiziuś*. . . SW. N. notują: TK, SWK.

Kińdzia Kann 2, 3. N. nawiązująca do interiekcji typu *kicia*, *kizia*; por. też pieszcz. określenie kota: *kinia* SW.

Kisunia Ożogowska 2. Od rdzenia *kis*, który „występuje również w zawołaniach na kota” ES 56; z przyr. -*unia*. Por. ros. *Kisun* TL (od *kis-kis* ‘zawołanie na kota’).

Micia A. Grabowski 1. W związku z interiekcjami typu: *kicia-micia* TK, *micia-micia* SWK. Możliwe też nawiązanie do niem. *Miezekatze* ‘kiciuś, kiciunia’. N. notują: TK, JS.

Micusia Żukrowski 2. Jw., z przyr. -*usia*. Por. *Miciusia* JS, *Micunia* SWK, *Micuch* PB, *Micuş* SWK.

ŹRÓDŁA LITERACKIE

- Andrzejewski Jerzy: 1. *Ład serca*, 1938.
 Bahdaj Adam: 1. *Wakacje z duchami*, 1962.
 Bechlerowa Helena: 1. *Wesołe lato*, 1986; 2. *O kotku, który szukał czarnego mleka*, 1968.
 Bieniasz Józef: 1. *W puszczy nad Salatrukiem*, 1935.
 Bieńkowska Flora: 1. *Smuga światła*, 1964².
 Bobińska Helena: 1. *Tajemnica Romka*, 1930.
 Bogucki Józef Symeon: 1. *Klementyna*. . . , 1846.
 Boguszewska Helena, 1. *Zwierzęta wśród ludzi*, 1965; 2. *Całe życie Sabiny*, 1934.
 Broniewska Janina: 1. *O skąpym Bartoszu, sprytnym kocie Filucie i babcinych okularach*, 1959.

- Chądzyńska Zofia: 1. *Przez ciebie, Drabie!*, 1984.
- Chmielewska Joanna: 1. *Upiorny legat*, 1977.
- Choromański Michał: 1. *Uwład (opowiadania)*, 1959; 2. *Kotły Beethovenowskie*, 1970;
3. *Miłosny atlas anatomiczny*, 1974.
- Czajkowski Michał: 1. *Nowe powiastki i gawędy*, 1852.
- Czuchnowski Marian: 1. *Pieniądź*, 1938.
- Dąbrowska Maria: 1. *Przygody człowieka myślącego*, 1970.
- Dmochowski Franciszek Salezy: 1. *Wspomnienia od 1806 do 1830 roku*, Warszawa 1959.
- Dygasiński Adolf: 1. *Jazda ze Ziurdanką*, 1887; 2. *Podwórzowe dramata*, 1886; 3. *Mąż z krukiem*, 1888; 4. *Co się dzieje w gniazdach*, 1883.
- Filipowicz Kornel: 1. *Kot w mokrej trawie*, 1977.
- Fredro Aleksander: 1. *Damy i huzary*, 1825.
- Gawalewicz Marian: 1. *Dla ziemi*, 1904.
- Gawiński Jan: 1. *Kotce od psów rozszarpanej*, 1650.
- Gojawczyńska Pola: 1. *Ziemia Elżbiety*, 1934.
- Gombrowicz Wiktor: 1. *Kosmos*, 1965.
- Gomulicki Wiktor: 1. *Mundur*, 1886.
- Goździkiewicz Teodor: 1. *Buraski, czarnuchy...*, 1975; 2. *Znajomą ścieżką*, 1967.
- Grabowski Andrzej: 1. *Oszaleć można z tymi kotami*, 1991.
- Grabowski Jan: 1. *Europa*, 1929; 2. *Puch, kot nad koty*; 3. *Skrzydlate bractwo*, 1936;
4. *Finek*, 1923; 5. *Kochany zwierzyniec*, 1939; 6. *Puc, Bursztyn i goście*, 1935.
- Grabowski Sławomir, Nejman Marek: 1. *Filemon i Bonifacy*, 1987.
- Grodzińska Wanda: 1. *O ślimaku, co szukał wiosny*, 1988.
- Iwaskiewiczowa Anna: 1. *Nasze zwierzęta*, 1962.
- Janta-Połczyński Władysław: 1. *Ramoty myśliwskie*, 1933.
- Kann Maria: 1. *Owczę ścieżki*, 1960; 2. *Wantule*; 3. *Dujawica*, 1956.
- Kniaźnin Franciszek Dionizy: 1. *Balon*, 1785.
- Konopnicka Maria: 1. *Co Staś pisze*; 2. *Szkolne przygody Pimpusia Sadelko*; 3. *Komedia przy myciu*; 4. *O krasnoludkach i sierotce Marysi*, 1896.
- Konwicki Tadeusz: 1. *Kronika wypadków miłosnych*, 1974; 2. *Nic albo nic*, 1971.
- Korczakowska Jadwiga: 1. *Wakacje nad morzem*, 1962.
- Korzeniowski Józef: 1. *Jedynaczka*, 1854.
- Kossak Zofia: 1. *Topsy i Lupus*, 1931; 2. *Dziedzictwo*, t. II, 1964; 3. *Kłopoty Kacperka, góreckiego skrzata*, 1926.
- Kownacka Maria: 1. *O gęślikach imć Świerszczyków*, 1949; 2. *Kajtkowe przygody*, 1948.
- Krasicki Ignacy: 1. *Myszeidos. Pieśń X*, 1775.
- Kraszewski Józef Ignacy: 1. *Chata za wsią*, 1853–1854; 2. *Macocha*, 1873.
- Kuncewiczowa Maria: 1. *Dyżans warszawski*, 1935; 2. *Cudzoziemka*, 1935.
- Lam Jan: 1. *Dziwne kariery*, 1880.
- Lem Stanisław: 1. *Obłok Magellana*, 1955.
- Mach Wilhelm: 1. *Rdza*, 1950.
- Malczewski Rafał: 1. *Pępek świata*, 1960.
- Meissner Janusz: 1. *Opowieść pod psem (a nawet pod dwoma)*, 1961.
- Mier Albert: 1. *Mysz młoda i kot stary*, 1803.
- Miłaszewska Wanda: 1. *Zatrzymany zegar*, 1925.
- Morawski Franciszek: 1. *Kot i Basia*, 1860.
- Nalkowska Zofia: 1. *Między zwierzętami*, 1934; 2. *Księga o przyjaciotach*, 1927;
3. *Dzienniki*, t. I, 1899–1905; 4. *Dzienniki*, t. IV, 1930–1939.
- Naruszewicz Adam: 1. *Kot stary*, 1772; 2. *Kanarki*.

Niziurski Edmund: 1. *Skarb Tuhaj-beja*; 2. *Awantura w Niektaju*, 1962; 3. *Adelo, zrozum mnie!*, 1977; 4. *Zeszyt Weronki*; 5. *Klub włóczykiów*, 1970; 6. *Księga urwisów*, 1954; 7. *Naprzód, Wspaniali!*, 1971; 8. *Diabli Zjazd*, 1962.

Nowakowski Marek: 1. *Gonitwa*, 1967.

Nowakowski Przemysław: 1. *Z tropu w trop*, 1989.

Orłóń Marian: 1. *Florentynka*, 1979.

Orzeszkowa Eliza: 1. *Romanowa*, 1884.

Ożogowska Hanna: 1. *Złota kula*, 1989; 2. *Ucho od śledzia*, 1964.

Porazińska Janina: 1. *Tajemnicze butki*, 1958; 2. *Kto mi dał skrzydła*, 1957; 3. *Pan Twardowski w Czupidłowie*, 1959; 4. *Kozucha Kłamaczucha*, 1956; 5. *I w sto koni nie dogoni*, 1961.

Rakowska Ludwika: 1. *Moi przyjaciele*, 1992.

Rodziewiczówna Maria: 1. *Jerychonka*, 1895.

Rogoszówna Zofia: 1. *Dziecinny dwór*, 1910.

Rudnicka Halina: 1. *Chłopcy ze Starówki*, 1960.

Rudnicki Adolf: 1. *Niekochana*, 1936.

Sieroszewski Waclaw: 1. *Latorośle*, 1899.

Szelburg-Zarębina Ewa: 1. *Wesołe historie*; 2. *Ziarno gorczyczne*, 1947.

Szemplińska-Sobolewska Elżbieta: 1. *Potrójny ślad*, 1938; 2. *Kochankowie z Warszawy*, 1939; 3. *Śmierć Bazylego*, 1939; 4. *Powrót z daleka (opowiadania)*, 1963.

Sztaba Zygmunt: 1. *Nas troje i reszta*, 1988.

Sztyrmer Ludwik: 1. *Frenofagiusz i Frenolesty*, 1843.

[Szymanowski] *Zakopiańskie dni Karola Szymanowskiego*, opr. T. Chylińska, 1976² (list K. Sz).

Szymańska Adriana: 1. *Najpiękniejszy psi uśmiech*, 1986.

Szymański Adam: 1. *Przewoźnik*, 1887.

Terlecka Maria: 1. *Włóczęga i inne opowiadania*, 1984.

Turek Roman: 1. *Moja mama, ja i reszta*, 1961.

Tuwim Julian: 1. *O panu Tralalińskim*.

Urbańczyk Andrzej: 1. *Myszolów, kot wspaniały*, 1988.

Wańkiewicz Melchior: 1. *Ziele na kraterze*, 1951; 2. *Zupa na gwoździu — doprawiona*, 1972.

Wende Jan Karol: 1. *Wspomnienie o Emilu Zegadłowiczu*, Literatura 1978, nr 10.

Wielopolska Maria Jehanne: 1. *Księga o przyjaciółach*, 1927.

Wiktor Jan: 1. *Srogi pies i sentymentalny zajęc*, 1928.

Witkiewicz Stanisław Ignacy: 1. *Nienasycenie*, 1930.

Zapolska Gabriela: 1. *Kocham cię!*, 1884.

Zegadłowicz Emil: 1. *Zmory*, 1935; 2. *Uśmiech*, 1936.

Zieliński Stanisław: 1. *Tylko o kotach*, 1957.

Żółkiewska Wanda: 1. *Przyjaciele mojego dzieciństwa*, 1958; 2. *Dzikus, czyli wyjęty spod prawa*, 1967.

Zukrowski Wojciech: 1. *Porwanie w Tiutiurlistanie*, 1946; 2. *Okruchy weselnego tortu*, 1958.

WYKAZ SKRÓTÓW

A. OPRACOWANIA

- ES — E. Siatkowska, *Zachodniosłowiańskie zawołania na zwierzęta*, Warszawa 1976.
- GS — G. Surma, *Nazwy zwierząt w gminie Debrzno w woj. śląskim*, „Onomastica” XXXII, 1988, s. 169–181.
- HG — H. Górniewicz, *Wstęp do onomastyki*, Gdańsk 1988, rozdz. *Zoonimia*, s. 83–84.
- JS — J. Strutyński, *Imiona zwierząt pokojowych*, „Onomastica” XXXVIII, 1993, s. 203–234.
- PB — H. Puk-Bugalska, *Zawołania zwierząt domowych w ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego WSP w Gdańsku” II, 1962, s. 177–200.
- PP — P. T. Porotnikow, *Iz uralskoj zoonimii*, [w:] *Wostocznostawianskaja onomastika*, Moskwa 1972, s. 210–250.
- ST — S. Tomaszewska, *O imionach i przydomkach psów rasowych*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” XXIX, 1983, s. 69–81.
- SWK — S. Warchoń, *Kwestionariusz do badania zoonimii ludowej w Polsce na tle słowiańskim*, Lublin 1993.
- TK — S. Tomaszewska, D. Kęska, *Zoonimia gminy Buczek w województwie sieradzkim*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica” XV, 1987, s. 37–59.
- TL — T. V. Linko, *Rufnamem für Katzen im Russischen*, „Namenkundliche Informationen” 54, 1988, s. 31–33.

B. SŁOWNIKI

- JB — J. Bubak, *Księga naszych imion*, Wrocław 1993.
- KSGP — J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. I–VI.
- PSFP — P. Kalina, *Podręczny słownik francusko-polski*, Warszawa 1963.
- SGP — *Słownik gwar polskich PAN*, z. 1–3.
- SIm — *Słownik imion*, opr. J. Janowowa. . . , Wrocław 1991.
- SMTK — W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1988.
- SRLI — N. A. Pietrowskij, *Słowar' russkich licznych imien*, Moskwa 1966.
- SSE — F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. I–V.
- Ssz — *Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, t. I–III.
- SW — J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII.
- SWO — *Słownik wyrazów obcych*, pod red. Z. Rysiewiczza, Warszawa 1964.
- WSAP — J. Stanisławski, *Wielki słownik angielsko-polski*, Warszawa 1975.
- WSFP — *Wielki słownik francusko-polski*, Warszawa 1983.

RÉSUMÉ

Les noms analysés dans l'article proviennent des textes littéraires de différents auteurs, écrits dans différentes périodes et appartenant aux différents genres littéraires. On peut distinguer deux courants stylistiques des noms littéraires relatifs aux chats: 1) un courant réaliste, se référant à la dénomination usuelle, où domine la fonction mimétique, 2) un courant grotesque et ludique d'origine purement littéraire, où domine la fonction expressive. Au sein du courant réaliste, l'auteur distingue quelques plans de motivation: a) plan de l'observation et de la description du dénoté, b) plan du contexte, c) plan de la valorisation, d) plan des croyances et des traditions, e) plan de la nomination conventionnelle. Ce qui est le plus caractéristique du courant grotesque et ludique, ce sont les noms composés (*composita*).

